

ВІЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД НЕ ТЕРПИТЬ МОНОПОЛІЇ ВЛАДИ, ЯК І НАСИЛЬСТВА

Олександр Пасхавер

канд. екон. наук,
від 1995 р. засновник і президент
Центру економічного розвитку,
заслужений економіст України,
член-кореспондент
Академії технологічних наук
України,
м. Київ

Україна на моїх очах стала незалежною і почала формуватися як країна, що опинилася в невизначеному становищі і не мала ніяких навичок державного будівництва. Адже сама позиція країни суттєво залежить не тільки від керівників країни, а поведінка народу визначається тим, як живе країна. Для прикладу можна порівняти російську еліту і російський народ та українську еліту і український народ. Російська еліта в силу історичних обставин виділилася і відокремилася від народу, а її розвиток значною мірою визначався й власними закономірностями. Російська еліта цілком самодостатня в силу того, що Росія – це імперська країна, а тому еліта відокремлена від простих людей. Україна – країна не імперська, українська еліта близька до свого народу, вона така ж, як її народ. Можна сказати, що в цьому сенсі ми простіші. Тому в мене немає уявлення про українську еліту як про щось самостійне.

Україна протягом чотирьохсот років була колонією Росії, котра контролювала процес формування української еліти з тим, щоб та не ставала досить самостійною і якісною. Це призвело до деяких несприятливих наслідків. Вони пов'язані з тим, що в момент, коли країна стає незалежною, статус і цілі еліти грають колосальну роль. Формування держави залежить від того, наскільки є кваліфікованою еліта, і те, що тут протягом чотирьохсот років не був сформований якісний, із традиціями, клас еліти, має для України негативне значення.

Ставши незалежною, Україна змушена була виділятися з метрополії, і держава формувалася відповідно до характеру народу. Українська держава була частиною російської держави, і всі його властивості були пов'язані з російською державою. На наших очах виявляються всі властивості українського народу, так не схожого на російський, і формується уявлення про українську еліту. Перед елітою завжди встать певні вольові та інтелектуальні завдання. Але українська еліта не має рис, які дозволили б нам благополучно і якісно змінюватися, – ми робимо це з великими труднощами.

Які ж властивості народу визначили таку якість еліти? У колишнього колоніального народу немає агресивних рис, які роблять народ великим. Україна була сусідом двох великих народів – російського і польського. «Великий» в цьому сенсі означає не похвалу, а вплив, який вони чинять на світ. Протягом століть, живучи поруч з такими народами, Україна жодного разу не змогла побудувати власну державу.

Для того, щоб переформатувати державу в самостійну, потрібна еліта, яка має традиції і навички державності. Якщо еліта таких навичок не має, то це знаходить відображення в народі, який не тільки не має навичок державності, а й до самої держави як інституту відноситься негативно. Як в цих умовах будувати державу? Тобто є проблеми, пов'язані з її слабким історичним становищем. Особливо це очевидно при порівнянні з двома сусідами – росіянами і поляками.

З чим ми підійшли до сьогоденної ситуації і як можна оцінити останні п'ять років? Україна стала державою. Вона не агресивна, тобто вона не має традиції і планів розширення свого простору. У великих країн така традиція була і є. Але українська держава не стало повноцінною, хоча 28 років – чималий термін.

Властивості і народу і еліти – не вічний вирок, але вони змінюються дуже повільно. Ресурсу еліти, яка формується десятиліттями, недостатньо для своєчасної та якісної трансформації держави. До того ж чітко простежується бажання метрополії зберегти колишній імперський вплив на території країн, які в минулому залежали від них. Тому не можна сказати, що Україна розвивалася незалежно і вільно. Зараз у нас є представники нової еліти, я бачу їх і спілкуюся з ними. Але українська політична еліта, на відміну від російської та польської, більш провінційна.

Загальні підсумки економічного розвитку такі – країна розвивається дуже повільно. В цьому її проблема. Колоніальна історія України в момент здобуття незалежності створила проблеми для її інтенсивного розвитку. Наприклад, Естонія дуже швидко стала незалежною по всіх параметрах економіки і увійшла до складу найбагатших країн Європи. Отже, 50 років радянської влади подіяли на неї зовсім не так, щоб це було помітно в її розвитку. Тому, коли нам обіцяють 40 % зростання в найближчі п'ять років – це стандартне планування з метою агітації, але воно неправдиве.

Сьогодні Україна принципово відрізняється від тієї України, яка була частиною Росії. Найголовніше, коли ми оцінюємо процес незалежності, це не зростання економіки, хоча останні чотири роки вона й почала рости. Не сильно, але якщо ви порівняєте її з Росією, то побачите, що Україна розвивається успішніше, хоча російська пропаганда говорить про зворотне. Головне, що Україна не відразу, але зуміла вийти на невелике зростання економіки. Це те, що зараз характеризує її розвиток – стійкий стан невеликого зростання.

Сталий стан – це плюс, це означає, що країна набула рис нормально функціонуючої країни, а невелике зростання означає, що сили розвитку України традиційно невеликі. Що таке «сили розвитку»? Я думаю, що не тільки еліта визначає розвиток країни, а й відносини людей між собою, відносини людей і держави, відносини людей і інституцій – державних і недержавних – визначають швидкість розвитку країни. Я усвідомлюю, що це груба заява, але для українців в силу історичних обставин характерна недовіра як стабільна властивість. Це результат всієї попередньої історії – крім близького кола людей вони не довіряють ніяким структурам. Саме недовіра і є головною причиною повільного розвитку країни.

Для того, щоб країна розвивалася, потрібні два компоненти. По-перше, всі структури повинні довіряти одна одній, і, по-друге, в усіх структурах повинна бути енергія агресивності, тобто енергія розвитку. Україна – і це її плюс – стала хоча й повільно, але зростаючою країною.

Російські критики кажуть, що Україна разом зі здобуттям незалежності втратила всю свою промисловість. Це гра для необізнаних людей. Україна не могла не втратити промисловість, тому що вона в значній мірі існувала для обслуговування військово-промислового комплексу Радянського Союзу. Природно, що це припинилося, як тільки зник замовник. Але російські критики пророкували Україні (росіяни дуже люблять з презирством передбачати Україні всякі гидоти), що у неї немає нічого альтернативного, а ось це неправда. Україна витримала, хоча в неї не було замовника, а управлінці були мало кваліфіковані.

Ці два фактори робили перші роки незалежності вкрай несприятливими. Країна довго виходила з цього положен-

ня, а ось останні роки вона стала повільно зростати. І це, я вважаю, успіхом України.

Одна з проведених реформ – децентралізація – є позитивною для країни, але для України це непросте питання. Тут сильна протидія місницьких тенденцій, тому я не можу оцінити децентралізацію як безумовно позитивний процес.

Не видається мені розумним і прокльони олігархам. Це не слушно і безглуздо. Олігархи – це великі капітали, які не втручаються в управління країною. Країна стає самостійною, коли в ній є великі капітали. Але вони стають олігархічними через відсутність традицій державності. А де могли виникнути такі традиції, як не у великих капіталів? Адже великий капітал – це великі структури, які звикли керувати великими системами. Великий капітал був джерелом державного управління, далі народ мусив відсунути олігархів не від капіталу, а від втручання в державне управління. Якщо вони впливають на позицію президента, парламенту чи Кабінету міністрів, то протистояти їм повинні навички державності, яких в Україні поки немає. Цей процес є не негативною характеристикою України, а наслідком нерозвиненості як державної структури. Олігархи реалізують свої приватні інтереси, при цьому їх погано контролюють. Чи можна цього позбутися? Можна, але повільно, адже традиції державності швидко не створюються, потрібні покоління людей, які звикнуть служити державі. До цього в Україні не було людей, для яких служіння державі було б їх роботою. Вони служили не державі і не суспільству, а приватним структурам. Але це не є свідченням того, що Україна гірша від інших країн, просто в порівнянні з ними вона розвивається повільно.

Коли ми говоримо про Україну, то доречно порівнювати три великих народи, які прожили поруч багато сотень років і свого часу були рівними за кількістю населення. Як вийшло, що польський та російський народи стали великими, серйозно впливали на світові події, а українці – ні? Я ні в чому не звинувачую українців і не жалію їх. Українці проявили себе як не агресивний народ. Коли я читаю, що Польща і Росія гнобили Україну, я задаюся питанням, а чому Україна не пригнічувала їх, чому поляки і росіяни, розриваючи Україну на частини і знищуючи її еліту, не стикалися з такою ж агресивністю? Ось саме ця властивість українського народу має бути врахована в процесі створення структури і методів управління. Якимось чином це потрібно виправляти, тому що якщо ми не будемо враховувати таку властивість, то знову почнемо відставати.

Україна розвивається, вона стає повноцінною країною, але у неї є особливості, на які я хочу звернути увагу.

П'ять років тому ми мали зруйновану армію. А саме відсутність армії свідчила про те, що люди, які керували Україною, не сприймали її як самостійну державу, тому що саме армія є найважливішою структурою держави. Створення армії стало одним із фундаментальних параметрів створення незалежної України. Мені соромно, що я ніколи не думав про можливу загрозу – все добре, поруч Росія, що ж вона буде воювати з нами? Звичайно ж, ні. А це свідчить про відсутність досвідчених управлінців незалежної держави, які повинні були, в першу чергу, думати про армію і необхідність захистити країну. Відновлення армії – величезної організаційної структури – дуже важливий етап будівництва держави.

За попередні п'ять років Україна провела досить реформ, щоб стати незалежною державою. У них немає

помітних дефектів, які б усе засуджували. Реформи були життєво необхідними. Україна стала незалежною не з своєї волі і потрапила в ситуацію, коли подальше її існування залежало від реформ. Питання було не в тому, що хтось усередині країни усвідомлював необхідність розвиватися, обстановка в самій країні була такою, що все постійно стикалося з необхідністю реформацій.

Чому більшість їх було проведено тільки в останні п'ять років? – Йшов процес накопичення проблем. Коли вони стають серйозними, виникає процедура вирішення. Потім прийшла війна, і вона вимагала державників, яким нелегко давалися зміни.

Тепер трохи про те, що ж стимулює процеси становлення держави. В Україні дуже сильне громадянське суспільство. Це мене завжди дивувало й тішило. В умовах слабкої влади могла скластися ситуація, коли кожен ходить, як він хоче, а в Україні нічого подібного не сталося. Організувалися громадські структури, їх надзвичайно багато, вони ефективні. Український народ виявився народом, схильним до демократії. Народ дозволив громадянському суспільству стати сильним. Але ж демократія – це дорогий і важкий у виконанні для народу лад.

Чому Україна вибрала саме демократію, для мене загадка, для якої немає відповіді. Чому Україна не стала і не стане такою авторитарною країною як Білорусь?

Свідченням демократії стали вибори, що пройшли на високому рівні, як у демократичній країні. Влада змінилася, але в ній, на жаль, переважають не прозахідні, а просхідні тенденції. Нова влада відразу зробила кілька кроків назустріч Росії. А я вважаю, що кожен крок назустріч Росії повинен бути дуже обережним і обставленим захисними запобіжниками. Росія – держава, яке вміє тиснути на слабкі країни. *Зеленський* не був обережним. Я не знаю, які у нього погляди, але я б на його місці так швидко з *Путіним* не домовлявся.

У нової влади є однозначне завдання домогтися миру. А однозначне завдання миру по суті означає інтеграцію з Росією. Я проти того, щоб ми боролися за мир. Нам потрібні відносини рівного протистояння, а не миру. *Зеленський* має явно проросійські тенденції, але питання в тому, скільки кроків у бік Росії він готовий зробити?

Я як український громадянин готовий жити бідніше для того, щоб наша армія була повноцінною. Ми не можемо перемогти Росію в повітрі, але ми можемо мати армію, яка не дозволить Росії напасти на нас, тому що їй це буде дорого коштувати. Це вимагає багато коштів, і ми повинні

чесно сказати громадянам, що вони будуть жити не так багато, як очікують, саме тому, що ми будемо більшу частину коштів витратити на армію. І вони повинні цю ціну прийняти. Але нова влада якраз уже пішла по шляху поступок.

Коли країна змінюється швидко, тоді народ висуває зі свого середовища видатних людей, які можна порівняти з самим народом за своєю силою. І вони можуть примусити народ, і він погодиться. Якщо сильний лідер готовий робити те, на що при слабкій владі народ не згоден, то при сильній владі він погодиться. Якщо політик приходить до влади в момент складної ситуації, то він повинен сказати, що буде боротися з наявними проблемами, а громадяни

повинні потерпіти. Бачу тільки такий шлях для справжнього політика. *Порошенко*, який став на шлях проукраїнського політика, саме тому викликав шалену ненависть росіян. Я вважаю, що це гарна характеристика українськості його політики.

Сьогодні Україна розвивається як європейська країна з особливостями, які були названі вище. Це навіть не її заслуга, а загальна тенденція. Я ще раз підкреслюю: буває, що країна розвивається завдяки сильному уряду. У нас це не так. Україна відрізняється від стандартного розвитку європейської країни саме тим, що вона не має навичок державності. А навички державності – це структури і люди, які мислять себе державниками. Таких людей у нас немає, як немає розвинених структур, і це означає, що Україна відстає у своєму розвитку від інших країн. У сказаному немає нічого трагічного. Я багато читаю в російській літературі, що Україна – це країна, яка обов'язково розвалиться. У мене немає такого відчуття, що Україні властиві якісь риси, що можуть призвести до розвалу держави. В її розвитку немає нічого драматичного. Вона відрізняється від інших країн, але ці особливості не обмежують її рух у бік Європи. При цьому розвиток має відбуватися тільки в союзі з Європою і її структурами.

Я бачу, що новий президент уже проявив себе не як носій загальної тенденції. Це виробляє гальмуючий ефект. Якщо цей ефект буде занадто гальмуючим, він буде просто скинутий. Незважаючи на відсутність протидії у владі, якщо президент піде проти тенденції, яка в сто разів сильніша, ніж суспільне протистояння, він програє самим ганебним чином. В Україні за всі часи незалежності не виникла монополія влади, країна завжди чинить опір монополії, в ній багато сильних гравців.

Вільний український народ не терпить монополії влади, як і насильства. ■